

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

טבליות להקלת הצום ביום כיפור

ולא על כל שאר מיני עינויים הנלווים להרגשת הצום כמו כאבי ראש וסחרחורות, ואדרבה, מערב יום כיפור מצווה עלינו להכין את עצמנו על ידי מאכל ומשתה כדי לעבור את הצום בדרך הנאותה ולא בדרך של עינוי וצער גדול, ובכלל זה נטילת כדורים אם הם מסייעים להרגשה טובה בצום.

אין לבטל בסגולה או ברפואה את העינוי שבצום

בשדי חמד (מערכת יום הכיפורים סוס"י א) מביא תשובת הגאון רבי מנחם נתן אויערבאך (-אבד"ק לונשיץ ונכד האמרי בינה) שיצא לחקור על מנהג האנשים לעשות בערב יום כיפור סגולות שונות שלא ירגישו הצום, האם הדבר ראוי. שכיון שאיסור אכילה הוא כדי לקיים מצוות התורה שציוותה (ויקרא כג לב) 'ועיניתם את נפשותיכם', אם כן אין נכון לעשות מערב יום הכיפורים סגולות שונות בכדי

המשך בעמ' ג'

בערב תשעה באב לקחתי כדורים מיוחדים שנותנים תחושת שובע, הדבר מאוד הקל עלי עד שכמעט ולא הרגשתי את הצום. כעת לפני יום הכיפורים רכשתי כדורים נוספים על מנת להקל את הצום, אולם חברי טען ואמר שביום הכיפורים אסור להתחכם בדרך זו ולהימנע מעינוי, כי מצוות התורה היא להתענות, האם יש ממש בדבריו? בשנים האחרונות אני רואה בקביעות שמוכרים את הטבליות הללו ליד בתי הכנסת בימים הנוראים, אך אולי זה נועד רק עבור צום גדליה.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

בנידון זה - אם ראוי ליטול כדורים ואמצעים שונים להקלה על הצום, מצינו שדנו האחרונים בדבר, ויתבאר, כי להלכה למעשה, מותר ואף ראוי במידת הצורך להשתמש בכדורים אלו כדי למנוע את ההרגשות הרעות הנלוות לצום, לפי שהתורה ציוותה רק על העינוי שמגיע מעצם הצום על ידי מניעה ממאכל ומשתה,

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

מכשולות מצויות בענייני ממון לשוב עליהם

בתפלת נעילה אנו אומרים: "וְתִלְמַדְנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ לְהַתְּנוּת לְפָנֶיךָ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ, לְמַעַן נַחֲדֵל מֵעַשְׂק יְדֵינוּ" ולהלן מוסיפים שוב: "וְתִתֵּן לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה, קֵץ וּמַחֲלֵה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ, לְמַעַן נַחֲדֵל מֵעַשְׂק יְדֵנוּ, וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלִבֵּב שְׁלֵם".

לקראת יום הכיפורים בימים בהם מפשפשים אנו במעשינו ומחפשים להיטיב דרכנו, ליקטנו שאלות מצויות בדיני ממונות שעלו על שולחן מורינו הרב שליט"א, בהם עלולים להיכשל באיסורי גזל והונאה, לפעמים אף בלא שימת לב, וכמו שאמרו חז"ל שגזל הוא מהדברים שאדם 'דש בעקביו', ורובן של בני אדם נכשלים בגזל (ב"ב כסה), 'למען נחדל מעושק ידינו ונשוב אליך'!

שימוש ונטילה מרכוש חברו ללא רשות

א. האם מותר לקחת מתיבת הדואר של השכן את העיתון ולקרוא בו ללא בקשת רשות, או להשתמש בספר של חבר בבית הכנסת ללא רשות?

ת. קיימא לן להלכה "השואל שלא מדעת גזלן" (רמב"ם הלכות גזילה ואבדה הל' טו. שו"ע סי' שנט ס"ה, סי' שסג ס"ה). כלומר, שהמשתמש ברכושו של אדם ללא נטילת רשות, הרי הוא עובר על איסור גזל, ואף שאינו מחסר ממנו כלום. לפיכך אסור להשתמש בחפצים של אחר, אף אם יתכן שאם יבקש את רשותו יסכים, אסור להשתמש כל שלא נטל רשות מראש. אמנם יש שלושה אופנים שמותר להשתמש אף ללא רשות: א דברים שדרך בני אדם שלא להקפיד על השימוש בהם, ובהם השימוש מותר אף ללא נטילת רשות. ונראה שקריאה בעיתון, אם לא נכתב על התיבה בפירוש שאסור להוציא מהתיבה, מותר לקרוא בעיתון שאין מקפידים על כך. ב. בחפצי מצווה אמרו חז"ל ש'ניחא ליה לאיניש דליעבד מצווה בממוניה'. אמנם גם בזה יש הרבה הגבלות ראו הערה². ולכן

מותר ללמוד בספר חברו [באופן חד פעמי] או להתפלל בסידורו, אם לא שכתב שאסור. ג. בחבר קרוב ביותר, שהוא וודאי היה מסכים שחברו הקרוב ישתמש בחפציו³.

ב. חברי בישיבה נסע לביתו והשאיר חבילת עוגיות, האם מותר לאכול בהסתמך על כך שהוא בוודאי מסכים? בבית הכנסת עומדים למכירה סלטים לכבוד שבת, האם מותר לקנות 'בהקפה', כאשר לא כתוב שאסור? אני אברך שלומד בישיבה עם בחורים, האם מותר לאכול מהאוכל הנשאר לאחר ארוחת הצהריים בלי אישור ההנהלה?

ת. גם הגזל על מנת לשלם, הרי הוא בכלל איסור גזל⁴, ומה שמשלם אחר כך, הרי הוא כמשיב את הגזילה. לכן אסור לקחת מחבילת עוגיות של חבר, אף אם מדובר בחבר קרוב מאוד, שבוודאי ירצה להנות אותו, כל שלא נטל את רשותו⁵. כך גם לעניין לקנות בהקפה, אם אין ידוע שהבעלים מסכים, יש בכך חשש איסור גזל⁶. אמנם לגבי מנות שנשארו בחדר האוכל לאחר הארוחה, מותר לאכלם ללא רשות, מפני שהם עומדים כבר לזריקה⁷.

המשך בעמ' ב'

דעתו שהסכמה שלא מדעת היא הסכמה. אמנם כבר כתב בשו"ע הרב להחמיר בזה. וכ"כ בקצות החושן (סי' רסב סק"א) דלא קיימא לן כהש"ן, והארכנו בזה בספר מכתלי בית הדין (חלק א סיפנים נה נז ס).

6 בחישובי רבי עקיבא אייגר (גיליון שו"ע סי' שנט ד"ה ש"ך סק"ד) מביא על מה שכתב הש"ך שהשו"ע התיר לזכות דבר יפה לבעלים, זהו דווקא בדבר העומד למכור, וכתב רעק"א מהר"ן (מ"ק פז) ודבר העומד למכור אין איסור ליטול ע"מ לשלם, ומשמע אף שאינו מוכר לו הממון ע"י אחר מותר. אמנם מהש"ך נראה שזה דווקא במקרה דבר יפה יותר. ובוודאי במקום ספק יש לפרוש מאיסור גזל, ואין הולכים בה אחר הרוב, וכמו שכתב בשו"ע הרב (שאלה ושיטתו סי' ה) לעניין לשאול דבר מצווה: אם מקצת בני אדם מקפידים, מפני חשש רחוק אסור לקחת. וכן כתב בשו"ע אגרות משה (א"ח סי' ס"ה כ) שאפילו מיעוט מקפידים אסור להקל. דע"ן הולכים בממון אחר הרוב. א"כ הסלטים מונחים עדיין במקרה שבת, שסממנם וודאי נוח לו שיטלים וישלם לאחר השבת, שאם לא יטול יזרקו הסלטים. ראו בהרחבה בספר מכתלי בית הדין (חלק ב' נז).

מותר. אך זהו דווקא בהשתמשות גרידא שאינה מחסרת מהדבר, אבל בשימוש של כילוי אסור (ראו הערה 4). ולא התירו על מנת לשלם רק במקום פיקוח נפש, כמו שכתב בשו"ע (סי' שנט סעיפים ב-ד): אסור לגזול אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו וכו', כל הגזל את חברו אפילו שזה פרוטה אכילו נטל נפשו. אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חברו כדי להציל נפשו צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם.

5 בשולחן ערוך הרב בהלכות מציאה ופקדון (סעיף ד) נכתב ואפילו ברור לו שכשידע לבעלו שהוא נטלה אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו, אסור לו ליהנות בלא כלל דעת הבעלים. לפיכך הכנסת לפרנס או לגינת חברו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים אף על פי שבעל הפרנס והגינת הוא אוהבו ורעיו אשר כנפשו ובודאי ישמח ויגיל כשידע לו שנהנה זה מפרדותיו, מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור, וכן כתב בציוצא בזה, וצריך להזהר לרגלים שנשללו בזה מחמת חסרון ידיעה. ונדע דשיטת הש"ך (סי' שנט סק"א), שהקל בזה, מפני שאף שק"ל שיאוש שלא מדעת לא היה יאוש,

לא קפדי, וגם אני מכיר בעצמי דאנא מניאיש דקפדי בזה. מאידך לגבי ספרים כתבו שבזמננו אין מקפידים על השימוש בהם, וכ"כ ליקוטי מהר"ח (סדר ברכות השחר ר"ה הנה קודם), ערוך השולחן (שם סי' ט"ז), וכן הורה בשו"ע מנחת יצחק (ח"ז סי' ק), שספרים הנמצאים בבית המדרש או שאר מקומות ציבוריים הדעת נותנת למור שהבעלים השאירו בכונה עקב כי אינם ספרים יקרים, ומסתמא אינו מקפיד על העיון בהם. גם בשימוש בספרים הדבר כפוף להגבלות שכתבו הפוסקים לגבי טלית, שהוא: א. דווקא כשאינו באופן קבוע רק באקראי. ב. בתנאי שיטמור עליהם. ג. שישתמש בהם רק באותו מקום ולא יטלם לבית אחר. ד. יחזירם למקומם לאחר השימוש. ובכך החיים (שם סק"ד) כתב: ירא שמים ירחיק עצמו מזה בכל מה דאפשר.

3 ע"פ השולחן ערוך הרב, שאם הוא יודע שירשה לו אחר כך, מותר לקחת בלי רשות, שכתב (הלכות שאלה ופיקדון סעיף ח): אבל אם אינו מציאו לגמרי אלא שמשמשם בו לצורך ולא לצורך הפקדון ואין הפקדון נפסד ומתקלקל כלל בתשמיש זה אין בו משום שליחות יד, אלא משום שואל שלא מדעת, ואם יודע בבירור שאין המפקד מקפיד עליו

1 ראו מה שכתב האדר"ת (הנהגות ז. ט): בימי אלו ימי התשובה נזהרתי מאד לנקות עצמי מכל מה שאינו שלי, ולערוך בדיקת בית בארון הספרים מעל ומתחת, אם נמצא ספר שאולי שנשכח מלבי להשיבו אל בעליו המצטער עליו. 2 בשולחן ערוך (סי' י"ד) כתב: מותר ליטול קטנית וחבית ולברך עליה, ובכ"מ הוסיף שהוא הדין בתפילין, והטעם משום שניחא ליה לאיניש וכו', אבל לגבי ספרים כתב הרמ"א שאסור ללמוד מספרים של חברו משום שחיישין שמא יקרה. אמנם כתבו הפוסקים שבזמננו הדבר הוא להיפך, שהספרים וסידורים הם דברים שאינם יקרים ופחות מקפידים על השימוש בהם, ולעומת זאת בטלית ותפילין מקפידים יותר. בערוך השולחן (שם סי' ט"א) כתב: לעני' אף שרבותינו פסקו הדין הזה בסתמא מותר ליקח וכו', מיהו אנו חזינו דהרבה מקפידים בזה מאד, ובפרט כשהטלית הוא חדש ונקי וגם יש בני אדם שאין סובלין כלל שאדם אחר ילשב בגד שלהם מטעם זיעה ונקיות, מאד יש להתניין בדיון זה. וכן כתב בנא איש חי (לקו"ך סק"ד): בזמן הזה חזינא רובא דעמלא קפדי שלא ילבוש אחרים ציצית ותפילין שלהם, ולכן אין להקל אלא אם כן יודע בבירור שהבעלים

ג. באמצע התפילה הוצרכתי לקנח את האף, האם מותר לקחת מחבילת הטישו של אדם פרטי שאינו נמצא במקום? האם מותר להטעין פלאפון בבית המדרש השכונתי?

ת. בשולחן ערוך מבואר, שדברים קטנים שערכם מועט, מותר לקחת אף ללא נטילת רשות הבעלים, מפני שאינם מקפידים על כך, לכן, מותר לקחת נייר טישו לקנח בו⁸, וכך גם מותר להטעין פלאפון לחשמל שהוא שימוש קטן ופועט שהדרך שלא להקפיד, אמנם כתב בשולחן ערוך, כי מידת חסידות שלא לקחת גם דברים קטנים⁹.

מכשולות בין עובד ומעביד

א. האם מותר לעובד להשתמש בציוד משרדי של המעסיק? אני עובד במטבח קייטרינג, האם מותר לאכול מהאוכל אותו אני מבשל? במקום עבודתי אני מקבל משאית איתה אני חוזר לביתי, האם מותר לי לעשות הובלות פרטיות שכר או לחברים, שלא בזמני העבודה? האם מותר לשוחח ולאכול בזמני שעות העבודה, או להתפלל ולברך ברכת המזון בשעות העבודה?

ת. הכלל בדיני פועל 'הכל כמנהג המדינה' (שו"ע סי' שלא ס"א)¹⁰. קשה לקבוע כללים עד כמה מותר להשתמש ברכוש המעסיק, ולכן במקום ספק יש לבקש רשות. גם העובד במטבח אין לו את היתר לאכול מדין 'פועל עושה ואוכל', שזה אמור רק בעובד במחזור לקרקע¹¹, כמו כן לגבי ניהול שיחות טלפון ואכילה בזמני העבודה, ככל והדבר חורג מהמנהג ומגדר הסביר, הרי זה בכלל גזל, ועוד שהעובד אינו עובד באותו זמן ונוטל עליו שכר¹². לגבי להתפלל ולברך, כתב בשו"ע (א"ח סי' קי"ב) שהמנהג בזמנינו שלעולם מברכים כל ארבע ברכות, שאין דרך בלוי אדם עכשו להקפיד

8 בשו"ע (סי' שט ס"א) כתב: ואם הוא דבר דליכא מאן לקדיש ביה, שכן לטול מהחבילה או מהגדר חנות בו שינוי, שיעור השולחן (שם ס"א) כתב: ובמינו נהגו כשכא לבית חבירו, וחבירו שואף עלי מוריים בנחידיו או בפיו שנטול גם הוא שלא בשאלת הבעלים, וכן לטול עצי נפירת להדליק בו, וכן כששוחטים מים חמים מאנטיים עם נופת נוטל צלוחית ושותה גם הוא, מטעם שאין מקפידין על זה. וכן נראה לגבי נייר טישו שערכו קטן מאוד.

9 ומקורו בירושלמי (ומא' פ"ג ה"ב), ובגדר משום שאם כולם יעשו כן, נמצא החבילה כלה והגדר נהרס. ובחזון איש (שם סימן ז' סק"ב) ביאר הטעם: דמכל מקום ראוי לפרוש, משום שהדבר מרגיל לבלי בגול, ויש לחוש לאינם מהוגנים שיקחו אף בזמן שיש הפסד. וכן אסור אם ידע שמדובר באדם קפדן (ערוך השולחן שם).

10 דבר זה מחייב גם את המעסיק, כמו שהאריך בפתחי חושן (שיכירות פועלים פ"ה ה"ה ז') שבזמננו נהגו לזון בקצת דיני ממונות על חוקי המדינה משום 'מנהג המדינה', וכיון שעל החוק משלמים עבור הפועלים תשלומים שונים, כגון חופש ופגיעות ופנסיה וכיוצא באלו, ואם בע"כ אינו מדחוף על עבודת הפועל או על חלק מתכנה ובה נגרע מזכויות הפועל, הרי הוא גזול ומזיק, ואם בע"כ עשה כן מבלי ידיעת הפועל, נראה שמוטל עליו להשלים כל מה שהפסיד. אולם הוסיף, שאין הולכים אחר המנהג אלא בדבר שמסתמך התורה בע"כ תחלה ע"כ המנהג, כגון בתנאי השכירות וכיוצא בזה, אבל בדבר שבדאי אילו ידע לא היה מתרצה, אף על פי שנעשה מנהג אין זה מועיל, ולכן אין שום צד היתר לתבוע דברים שלא תננו עליהם ע"י איזמים ושביתות עובדים לשלום עמל המנהג, שמנהג של גזל הוא.

11 יש טועים שזה הוא עובד אבל בעל הבית מותר לו לאכול בזמן העבודה מטעם מה שכתוב בתורה (דברים כ"ה) כי תבא בכרם דער ואכלת ענבים כנפשי שבעך ולא כל'ך לא תתן, ולמודו חז"ל בפועל התחבט מדבר שבא לעשות מלאכתו בכרם או בשדה, שהוא מותר לאכול ולא יחסמו אותו כמו שנצטוו על לא תחסום שור בדישו,

אך לעניין יחסי השכנים, צריך להיזהר מלשוו הרע¹⁹, ואם מדובר באופן שאם ידע מכך הקונה ימשוך את ידי מהעסקה, כגון שהשכנים מתנגדים לבנייה וכדומה, עליו להודיעו, וישאל מורה הוראה מה לומר.

ג. מוכר שמוציא סחורה מחנותו למדרכה שברחוב, האם הדבר מותר? ת. בעל חנות, המוציא לרחוב ממרכולות לרחוב, הרי הדבר בגדר גזל הרבים, ולפעמים אף מביא את העוברים לידי סכנה²⁰.

בדיני שכנים

א. שכן שהזמין ארונות מטבח חדשים, והמובילים שברו את המראה במעלית, האם השכן צריך לשלם את הנזק?

ת. על הנזק שאירע על ידי ההובלות, חייב השכן לשלם²¹.

ב. שכן שגר בקומת כניסה, והרחיב את דירתו על החצר המשותפת בה משחקים הילדים, השכנים שתקו ולא רצו לעורר מריבה, האם הדבר מותר?

ת. כל בניה ושימוש ברכוש המשותף ללא הסכמת השכנים, הרי הדבר בגדר גזל, והמסיג גבול בארץ ישראל, עובר גם בלאו של לא תסיג גבול רעך (דברים י"ד)²², ויש להזהיר על זה²³.

ג. שכן שיש לו טענות על וועד הבית, ומשכך אינו משלם כבר תקופה דמי הוועד, והוא טוען שבתקופה זו, עד שישודרו טענותיו, הוא אינו משתמש במעלית, האם הוא פטור מדמי הוועד?

ת. חיוב תשלום דמי ועד הבית, הוא חיוב על כל שכן המתגורר בבניין, ואינו יכול לפטור את עצמו גם אם אינו רוצה להשתמש במעלית²⁴.

20 הרמ"א כתב (סי' קנ"ה ב"ה) שאסור להוציא זיוין שמחשיבים לבני רשות הרבים, וכן אסור לשפוך שם שופכין, וכתב בפתחי חושן (מקוץ פ"ח ה"ה ע"כ) כי זה דבר שהרבה נכשלים שמוציאים שלטים או קצת מחלון רואה לאור רח"ל, וכל כיצא זהו, וכ"ש במקומות שהמדרכות צרות שבקושי יש מקום לעבור, וכן בהתייך כלי רכב על המדרכות שמונעים מעבר בני אדם ודומה להוצאת זיוין, ולפעמים צריכים לירד לכביש שיש בו משום סכנה, ומעיקר הדין אף במקום שאינו מונע מעבר אסור לגזול מרשות של רבים.

21 אף שמעיקר הדין יתכן שהנזק שאירע ע"י ההובלות, אפי' אינו בגדר 'גרמא', מ"מ ע"פ המנהג חייב לשלם לשכנים בבניין, והטעם לפי שמלכד היותם שכנים הם גם שותפים בבניין ובכרש המשותף, ואופן השותפות הוא ע"פ המנהג ופ"ח החוק, ובתקנות הבית המשותף נכתב שכל שכן אחראי שלא יצא על ידו או מרכושו נזק לרכוש המשותף. לפיכך חייב השכן לשלם על כל נזק שאירע על ידי פועלים או זיוין. [ויכול הוא לתבוע את חברת ההובלות, אולם מצד אחיות השותפים, מוטל עליו חיוב מול השכנים לשלם על הנזק].

22 ראו בהגהות הגר"י פערלא (ספרי' לרס"ג לא רטא) שהרחיב בפרטי לאו זה, ואם נהג גם בקדושה שניה, ובערוך השולחן (סי' שט"ו ס"א) כתב שעומד גם ב'אור מסיג גבול דער' (דברים כ"ה), וחידוש שאורו זה יש גם בחז"ל.

23 אף שקרקע אינה נגזלת, אבל עובר על 'לאו' של לא תגזול גם בגזלת קרקע כמו שכתבו הרמב"ם (גיטע פ"ז ה"א) ובשו"ע (סי' שט"ו ס"א). וראה שם בספ"ק דעת הראש"י. וכ"כ ברש"ם (כ"ב: ז"ה: לקולא) שבדברים ששותפים מקפידים שיעמידו בחצר השותפים, יש שמעמיד שם ללא רשות הרי הוא שואל שלא מדעת גזל.

24 הדבר פשוט, שחיוב זה מוטל על כולם כעין מה שביטנו במשנה (ב"ב ז') כופים זה העיר זה את זה לעשות לצורך ובריה דלתים חומה לעיר, וכן מצד שכן הוא בתקון בתים משותפים, המחייב כל שכן המתגורר בבניין.

בכך ומסתמא על דעת כן שוכרים את הפועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנם, וכן לגבי תפלה יכול להתפלל¹³.

ב. איני מרגיש כל כך בטוב, האם מותר ללכת לרופא ולקחת 'חופשת מחלה'? אני מקבל תוספת שכר עבור אכילה במסעדה שבמתחם עבודתי, בפועל איני אוכל במסעדה ומסתפק בכריך שאני מביא מביתי, האם עלי לדווח למעסיק שאיני אוכל במסעדה?

ת. לגבי חופשת מחלה, אם אין מדובר במחלה ממש, ראוי להחמיר ולא לקחת חופשת מחלה על חשבון המעסיק¹⁴. לגבי תוספת שכר עבור אכילה במסעדה, וכן תוספת עבור נסיעות שאינו צורך את אותן נסיעות, אם אין המעסיק דורש את חשבונות הקנייה, אין צריך להחזיר למעסיק. אולם אם המעסיק דורש חשבונות, או כאשר ברור שכוונתו רק אם צורכים את הטבות אלו, במידה ואין העובד מממש אותן, עליו ליידע את המעסיק שיקזז עלויות אלו¹⁵.

משא ומתן באמונה

א. האם מותר לצבוע רכב שנמכר 'יד שניה' על מנת שייראה במצב טוב?

ת. אסור להטעות קונה על מצבו של הדבר הנמכר¹⁶, אולם מותר לצבוע רכב לפני מכירתו, מפני שאינו מטעה את הקונה לחשוב שהוא רכב חדש ואין הצביעה מוכיחה על תקינותו של הרכב¹⁷, ועל המוכר ליידע את הקונה בכל שאר פרטים הקשורים למצבו התקין של הרכב.

ב. האם צריך לומר לקונה דירה על חסרונות שיש בבניין [שכנים קשים וכדו'] שאינם קשורים לדירה עצמה?

ת. על מוכר דירה ליידע את הקונה אם יש חסרונות נסתרים שאינו מבחין בו בעצמו¹⁸,

וכן נפסק בשו"ע (סי' שלו ס"א), אולם האמת שכל זה הוא דוקא במחזור לקרקע, אבל בתלוש ובגמרה מלאכתו אין היתר לאכול מהתוצרת כמובא בשו"ע (שם סוף ב-א) שהעושה בתלוש לאחר שגמרה מלאכתו למעשר אינו אוכל.

12 וכמו שכתב בשו"ע (שם ס"ט): מזהיר הפועל שלא יבטל מעט כאן ומעט כאן, אלא חייב לדקוק על עצמו בזמן, ונטיש הקצידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יבך אותה. וכן חייב לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב הצדיק אמר 'כי בכל כחי עבדתי את אביכם' (בראשית לא ו'), לפיכך נטל שכרו אף בעולם הזה, 'ויפרוץ האיש מאד מאד' (בראשית ל"ג).

13 ובערוך השולחן (שם ס"ז) כתב שאפילו יאמר בעה"ב שהוא מקפיד, אין שומעין לו בזה.

14 בפתחי חושן (פ"א ה"ה נ"א) כתב לעורר על הזלזול שיש היום בעניין חופשת מחלה שבקלות משיגים תעודת מחלה ואף במצב שיש אפשרות ללכת לעבודה או לכל הפחות לעשות עבודה קלה והדבר גזל גמור, ואף הרופאים המסייעים בכך עוברים על איסור, וסיים שבעוה"ל הדברים נשתרו ונעשו כהיתר. ובספר ששפט הפועלים (פ"ח ה"ה נ"ב) כתב למל"ץ על המנהג, מכיון שיע"פ המנהג אם אינו יכול לעשות את המלאכה הרגילה שעושה תמיד או עבודה דומה, ברוב האופנים זה עדיין נחשב למחלה והוא זכאי לקבל דמי מחלה, יש להם על מה לסמוך ולכה"פ אינו מנהג גרוע כל כך. כמו כן על פי חוק יש כמה ימים שמקבלים תשלום עבור ימי חופשת המחלה על חשבון המעסיק, ואם קיבל יומיים, אינו רשאי להאריכם על מנת לקבל סכום שלם אלא אם כן אינו מרגיש טוב באמת.

15 כתב הרמ"א (באה"ט פ"ז ע"ה) שאשה שצמצמה ויתרה מה שפסקו למומנותיה, הנותן שיש צמצמה ובפ"ח (שם סק"א) הביא בשם שו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' ע"ה, פ"ה) שם האשה זקוקה מצד הטבע לכל המומנות שהתחייב הבעל, והיא קיצצה לעצמה, וכתב בהם האשה ולא הבעל. אכן יש מקום לומר שבדברים הנחשבים כהטבה לפועל, דהיינו שאין בעה"ב חייב לתת אותם

לפועל אם לא סוכם כן מראש בפירוש, כגון בעה"ב שסמספס מוונות לעובדיו, שחוספת זו היא כהטבת שכר לעובד, אם חסך או מייעט בהוצאות אלו שהבטיחו בעה"ב, יתכן שרשאי הפועל לקבל הותר ולתבעו לעצמו. אמנם בדברים שמוגדרים לכתחילה כהוצאה עבורו, ככל שחסך ולא הוציא, אינו רשאי לטילסל לעצמו.

16 בשו"ע (סי' רכ"ט ס"ט): אין מפרסין לא אדם ולא בהמה ולא כלים, כגון לצבוע זקן עבד העומד ללכוד כדי שיראה כחבור ולהשקות בהמה מן סובין שמנפחין חוקפין שערותיה כדי שתראה שמנה, וכן אין מקדקין ולא מקרקעין אותה כדי לזקוף שערותיה ולצבוע כלים ישנים כדי שיראו כחדשים, ואין נופחין בקרבים כדי שיראו שניים ורחבים, ואין שורין הבשר במים כדי שיראה לבן ושמן.

17 בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק א' סימן ל"א) כתב שהאופנים שנטארו הם באופן שמטעה את הקונה שלא יסתפק כלל ויעלה לחשוב שהוא חדש ובשר שטון, אבל במקום שבמעשיו עשה רק שלא יוכר בברור שהוא ישן, ואמנם אף אחרי מעשיו עדיין יש לכל אדם להסתפק שמא הוא ישן משום שמראה כזה נמצא הרבה גם באלו שהם ישנים אין בזה אונאה, דהיה יכול לשאול ולעשות חקירה ודרישה אם היה מקפיד, ולכן כשלא שאל מסתמא אינו מקפיד, והדבר מותר. ואם מקפיד ומ"מ לא שאל מחמת טענה לחשוב שמסתמא הן חדשים, איהו הוא דקא מטעי נפשיה. בפרט שברכב שאין הצביעה המדד העיקרי לטיבו ואיכותו של הרכב, והוא נמדד בכמות הקמ"ש שצבר, ובאיכות המנוע, שעל הקונה לבדוק, ואין בצביעה משום תהא.

18 והנה שאין המחיר משתנה בעקבות אותו חסרון, אם יש חסרון שאינו ידוע, יש בכך משום גניבת דעת כמו שכתב רמ"א (סי' י"ד ס"ז) אסור לרמות בני אדם במחמק להודיעו לזקוק.

שביום הכיפורים יש מצוה לשמוח כמו שנצטוונו בכל חג. אלא שאף על פי שלגבי מצוות השמחה רבים הם הסוברים שלא נוהג חיוב כזה ביום הכיפורים, מכיון שכתוב בתורה "ועיניתם את נפשותיכם", אולם כולם מסכימים, שצריך לכבדו כראוי ליום טוב, ולהימנע מעינויים וסיגופים נוספים מעבר למה שאמרה התורה והוסיפו חז"ל, ועיין בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ק) שהאריך בכך לגבי היתר נעילת נעליים נוחות העשויות מגומי ביום הכיפורים. [וראו לציין כי בזמן הזה דנו הפוסקים לגבי נעלי 'קרוס', ויש שהחמירו].

דחיית הראיה מקניבת ירק

אמנם העומד לנגדנו הראיה מדברי רש"י גבי קניבת ירק ביום הכיפורים, שכתב שיש ענין להרבות את העינוי של מניעת האכילה, וכבר הקשה כן במשנה הלכות (ח"ו סי' פב) והביא מהראשונים (בעל המאור שבת מב. רמב"ן רשב"א מאיר ר"ן שבת קיד:) שפירשו שעגמת נפש היא במוצאי הצום שצריך להמתין זמן רב עד שיוכל לאכול, ומטעם זה התירו את ההכנה ביום הכיפורים, וכתבו על פירוש של רש"י שאינו ישר בעיניהם, ואפשר שהיינו מטעם זה שאין מצוה להרבות בקושי של הצום. ועוד כתב במשנה הלכות שגם לרש"י אין חייב להגביר את העינוי.

והנה עיקר דברי רש"י שיש ענין להגביר את העינוי, צריכים ביאור ממה שנאמר בגמרא שאין מצוה בקום ועשה להגביר את העינוי וכגון ללכת לשמש או לקור, ולכאורה הוא הדין שאין מצוה להתעסק בדברי מאכל כדי להרבות בקושי הצום. גם קשה ממה שיש מצוה גדולה לאכול מערב יום כיפור כדי שיעבור את הצום בהרגשה נאותה, הרי שאין התורה חפצה בהכבדה גדולה מדאי של הצום, ומנין שיש מצוה להגביר את הצום בדרך מלאכותית על ידי התעסקות במאכלים.

והגם שהעיר לדבריו, לענין הלכה לא חשש המשנה הלכות לדברי רש"י, הן מצד דעת שאר כל הראשונים, והן מצד מה שדברי רש"י קשים מכמה ראיות, והן מצד מה שכתב שם שיש ליישב דברי רש"י.

ושמא יש לבאר דברי רש"י, שדעתו לחלק בין להקשות בעצם הצום, על ידי שאינו אוכל ושותה ומגיע לצום כשאינו מוכן לו, או שיושב בשמש או בקור ומוסיף קושי בעצם הצום, ובין אופן שאינו מעצים את הצום, אלא רק מגביר את תאוות המאכל ומרגיש וזוכר את צומו.

להלכה:

מותר למי שרוצה והדבר מועיל לו, לקחת לפני הצום של יום הכיפורים גלולות או טיפות מיוחדות שמועילות להקל עליו את ההרגשות הרעות הנלוות אל הצום, ואין בדבר איסור שבכך ממעט את העינוי ביום הכיפורים, ובמידת הצורך, אף ראוי להשתמש בכדורים אלו כדי למנוע תחושות רעות הנלוות לצום, לפי שציווי התורה של 'ועיניתם את נפשותיכם' הוא רק על העינוי שמגיע מעצם הצום על ידי המניעה ממאכל ומשתה, ולא על כל שאר מיני עינויים, כגון שילך מהצל לחמה ולא להרגשות הנלוות לצום כמו כאבי ראש וסחרחורות, ואדרבה, מצוות התורה היא לאכול ולשתות בערב יום הכיפורים כדי לעבור את הצום בדרך הנאותה ולא בדרך של עינוי וצער גדול, ובכלל זה גם נטילת כדורים אם הם מסייעים להרגשה טובה בצום.

מותר להקל על העינוי אבל אסור לבטלו

רק שיש להעיר על דבריהם, שכתבו בטעם ההיתר שיש לחלק שביום כיפור עצמו אין לעשות מעשים כדי למנוע את הרגשת הצום, ורק קודם יום כיפור כשם שרשאי להרבות באכילה כן רשאי לאכול תרופות המונעות את הרגשת הצום.

ולכאורה יותר נראה שהתורה מצוה שתהיה הרגשת צום ביום הכיפורים, וכל מה שציוותה לאכול מערב יום כיפור, הוא כדי שהרגשת הצום תעמוד על השיעור הראוי ולא לעשות את יום הכיפורים ליום של צער ועינוי גדול, אבל בנטילת כדורים אלו המתפרקים לאורך כל יום הכיפורים, הרי מבטל את עצם העינוי הראוי להיות ביום הכיפור ומנין לנו להתיר דבר זה.

אך הכדורים שנמכרים היום בבתי המרקחת ובבתי הכנסת, אינם מזון שמתפרק לאט לאט, אלא תוספי מנרלים ועשבי רפואה שמונעים את ההרגשות הרעות הנלוות להרגשת הצום, נמצא שאינם מבטלים את עצם הרגשת הצום, אלא רק מאזנים את הצום שלא לעבור אותו בהרגשות רעות וקשות, ונראה שזה אדרבה בכלל כוונת התורה לאכול בערב יום כיפור כדי לעבור את היום הקדוש באופן הראוי.

ובפוסקים (ציץ אליעזר שם) הביאו מה דאיתא בזהר הקדוש (ויקרא טו:) 'דהא ענוי לא אשתכח אלא מפלגות יומא ולהלאה, ושפיר הוא אך חלק בועניתם את נפשותיכם', ומפורש שאין צריכים את הרגשת הצום כבר מתחילת ליל התקדש יום הכיפורים.

צום יום כיפור מצד התשובה

ובטעם הדבר נראה, כי הנה יש להקדים תחילה, שישנם פוסקים הכותבים שיש הבדל בין גדר העינוי של יום הכיפורים לגדר העינוי של תשעה באב. כלומר, מלבד העובדה שהעינוי ביום הכיפורים הינו מן התורה, ואילו העינוי בתשעה באב הינו מדברנן, ישנו הבדל מהותי נוסף ביניהם.

יום כיפור - הוא גם בגדר 'יום טוב' שצריך לכבדו, ודינו כאחד משלושת הרגלים שמפסיקים את האבילות של מי שמת לו קרוב. ולכן ישנו חיוב לכבד ולענג את יום הכיפורים, בכל האופנים הניתנים והמותנים מלבד על ידי אכילה ושתיה האסורים. וכלשון הגמרא (שבת קיט.) על הפסוק "ולקדוש ה' - מכובד", זה - יום כיפור שאין בו אכילה ושתיה, ואמרה התורה - כבדהו בכסות נקיה, ע"כ. ולכן אע"פ שביום הכיפורים ישנו חיוב מהתורה לענות את נפשנו מאכילה ושתיה, וחז"ל הוסיפו עוד שלושה עינויים, אולם אין הטעם בגלל שרצון התורה היה שצטער כמה שיותר ביום הזה, אלא שהעינוי מהאכילה ושתיה נקבע בגלל שזה מדרכי התשובה.

ומאחר ונצטוונו לשוב בתשובה שלמה על חטאינו, כדי שנזכה לאמור בתורה (ויקרא טו. ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאותיכם" וגו', לכן עלינו לנקוט בדברים המביאים לכך. כמו כן הובא טעם נוסף בחז"ל לעינוי מאכילה ושתיה, בגלל גדלותם של ישראל ביום הכיפורים שדומים למלאכים. וכשם שמלאכים לא אוכלים ושותים, כך ישראל צריכים לנהוג כך ביום הזה. לפיכך מלבד חמשת העינויים שהתורה וחז"ל ציוו אותנו לנהוג ביום הזה, לגבי שאר הדברים - עלינו לנהוג ביום הזה כיום טוב, ולכן אסור לנו לגרום לעצמינו צער נוסף. ובשאלות לרב אחאי גאון (שאלתה טו) כתוב,

להסיר צער הצום, והביא ראיה שהרי איתא בגמרא (שבת קיד:) שקניבת ירק מותרת ביום כיפור מזמן מנחה כיון שיש בכך עוגמת נפש, וביאר רש"י (קיד: ד"ה אסור, קטו. ד"ה מותר) שאפי' שהיה ראוי לאסור מצד שהוא טורח להכין מיום כיפור לחול, כיון שהעיסוק בהכנת האוכל גורם עוגמת נפש שמגביר בו התאוה לאכול, הרי יש בכך מצוה של תוספת בעינוי של יום כיפור והתירו. ומבואר בהדיא שיש ענין להרבות בעינוי וכיצד נעשה סגולות ודברים לבטל את העינוי.

ועוד יצא לדון מדוע מותר לאכול קרוב ממש לבין השמשות, והרי נמצא שבתחילת היום אינו מעונה כלל, והרבה להאריך בהיתר לאכול עד בין השמשות, וכתב שאדרבה המצווה היא להכין את עצמו לצום על ידי האכילה בערב יום כיפור, אך לעשות סגולות לבטל את הרגשת העינוי, זהו ביטול העינוי שציוותה עליו התורה ביום הקדוש ולא ראוי לעשות כן.

גם בשו"ת רבי עקיבא יוסף שליזנגר (או"ח ח"ב סי' שצ) דן בדבר, וכתב 'בהיות נתפרסם במכתבי עת כי רופאים המציאו מיני עיגולים (כדורים) אשר מוסיפים כח כזה בעד אנשי מלחמה כדי שיוכלו עמוד במערכה, אם לוקח מן עיגולים הללו אשר בהם תמצית כח בשר וברזל ומיני חיזוק, יכולים לעמוד כמה ימים בלא אכילה ושתיה בלי עילוף, האם מותר לקחת אותם בערב יום כיפור, והרי בכך אינו חש בעינוי, וכתב דמסתבר כמו שנמצא כתוב בשדי חמד דמדכתיב (ויקרא טו. כט) 'תענו את נפשותיכם' מכלל שאין רשות לעשות בהיפוך בביטול מצוה עשה דעינוי.

מותר לעשות מערב יום כיפור רפואה להמעיט העינוי

אמנם האחרונים חלקו על קביעה זו, שהרי איתא בגמרא יומא (עד:) תנו רבנן: "תענו את נפשותיכם", יכול ישב בחמה או בציהה כדי שיצטער? תלמוד לומר - "וכל מלאכה לא תעשו", מה מלאכה - שב ואל תעשה, אף עינוי - שב ואל תעשה, ומבואר שאין בכלל מה שנאמר 'תענו את נפשותיכם' להרבות בצער העינוי בקום ועשה, ומכאן יש להקשות על מה שכתב רש"י שהתירו להתעסק בהכנת המאכלים כדי להרבות בעינוי ביום כיפור.

ועוד הוכיחו שהרי אדרבה, הטעם שהתורה צוותה לאכול בערב יום כיפור ואפילו סמוך לחשיכה, הוא כדי להקל עליו התענית (כמבואר ברש"י יומא פ"א; ברכות ח: ד"ה מעלה, ובטור ובשו"ע סי' תר"ד סעי' א), ועל זה נאמר בגמרא (יומא פ"א): 'ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתעניין והלא בעשור מתעניין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי', וכתב הרא"ש (שם פ"ח סי' כב) שהוא 'להראות חיבתו של המקום ברוך הוא לישראל, כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית כדי שיוכל לסבול'. הרי שבחודאי אין כוונת התורה שהצמים יעמדו בקושי ועינוי גדול כל יום הכיפורים.

ולכן כתבו האחרונים (הלכת יעקב או"ח סי' רטז, ציץ אליעזר ח"ו סי' לב, משנה הלכות ח"ו סי' פב) שאין איסור לקחת בערב יום הכיפורים גלולות מיוחדות המתפרקות במעיים אט אט וגורמות להרגשת שובע לזמן ממושך, והציווי 'ועיניתם את נפשותיכם' מתקיים על ידי עצם המניעה מאכילה ושתיה ממש ביום הכיפורים.

כופין על מידת סדום' להשתמש בשל חברו כשאינו לו חסרון

זה דווקא כשזה שייך לראשון והשני מוציא ממנו או משתמש בזה [וכגון] הא שרוצה להוציא ממנו חלק מסוים בירושה או בשותפות, או כגון הא שרוצה לדור בחצר חברו]. אבל כשיש לראשון רק שעבוד על השני כגון שיש לו שעבוד השתמשות במקום זה של הצינור, או שיש לו שעבוד השתמשות בפתחת חלונות, בזה יכול בעל הקרקע להזיז את השעבוד למקום אחר, כל זמן שאין הפסד וחסרון כיוון שגוף הקרקע שייך לו.

ב. בסי' קנ"ג הביא הטור (ס"ו) את דעת ר"י ברצלוני שיכול בעל החצר לקבוע זיז פחות מטפח בכותלו של בעל הגג אף בעל כרחו, משום שכופין על מידת סדום, וכתב ע"ז הטור שלא מסתבר שיכול להכניס בעל כרחו. ובסכ"א הביא הטור את דעת הרמב"ם שיכול אדם להניח סולם קטן בחצר חברו ולהיכנס לחצר, ואין חברו יכול למונעו [כשאין מקפיד על המעבר וההיזק ראינו, אלא רק על עצם הימצאות הסולם בשטחו. סמ"ע (סק"ל)] כיוון שאין לו שום הפסד. והמ"מ שם ביאר שהוא משום שזה נהנה וזה אינו חסר שכופין על מידת סדום, וכשיטת הרמב"ם לעיל, וגם ע"ז כתב הטור "ואינו נראה דהאין ישתמש בשל חברו בעל כרחו".

והשו"ע בסעיף י"ג פסק לגבי סולם כהרמב"ם שיכול לכפות על חברו, והרמ"א בסעיף ד' פסק כהטור שאין יכול לכפות על חברו לנעוץ זיז בכותלו. ושיטת הב"ח שיכול לכפות בין בסולם בין בזיז, וכתב שזה דעת הרמ"א מדלא פליג בסי' ג' עיי"ש. אבל הש"ך (סק"ג) והנתיבות (ביאורים סק"ב) פוסקים שבזיז אין כופין כהרמ"א, ורק בסולם כופין כהשו"ע. ובפשוטו סברתם היא שכאשר אין הפסד לחברו כופין להשתמש [ומה שבזיז אין כופין, משום שיכול לומר שנעיצת הזיז יכולה להחליש את כותלי ויש לו חסרון]. וא"כ קשה דהא דעת השו"ע שאין כופין להשתמש לכתחילה בשל חברו. וכן בסי' קנ"ג (ס"ה) פסק השו"ע שיכול בעל הגג להוציא זיז מעל חצר חברו כשאין מוסיף לו בהיזק ראינו, וגם זה תמוה איך יכול בעל הגג לכפות על בעל החצר להשתמש באויר למרות שאין לו הפסד וחסרון.

ובמרדכי הנ"ל מביא יש מפרשים שבחצר דלא קימא לאגרא ורוצה אדם לדור שם ובעל החצר רוצה למונעו, שאם יכול בעל החצר למצוא אדם להשכיר לו חצר זו אין כופין עליו לתת לו בחנם, למרות שלא קימא לאגרא. אבל אם לא יוכל להשכיר מקום זה כופין עליו לתת לשני לגור שם אף לכתחילה, והביאו הרמ"א בשם"ג סעיף ו'. ועפ"י המרדכי רוצה הקובץ שיעזרים ליישב את התמיהה הנ"ל, שכל מה שלשית הרמ"א אין כופין על אדם להשתמש בדבר שלו זה דווקא אם יכול להשכירו, אבל בדבר שא"א להשכיר כופין עליו, ולכן בכל התשמישים הנ"ל [סולם וזיז צינור וחלונות] שאינו יכול להשכיר דבר זה אין כופין עליו.

אבל יש חולקים וסבירא להו שדעת המרדכי כשיטת הרמב"ם שכופין להשתמש בשל חברו, וסובר המרדכי שכשאפשר להשכיר אין כופין להשתמש בשל חברו [ולכא' משום שזה נחשב חסרון]. אבל לשיטת התוס' [שכך פוסק השו"ע] גם כשאין יכול להשכיר אין כופין להשתמש בשל חברו, וא"כ צ"ע איך פוסק השו"ע שאפשר לכפות על חברו להשתמש [ולפי"ז קשה גם על הרמ"א שבסימן קע"ד הביא את דעת התוס' וכאן הביא את החולקים עליו, ועיי' בזה עוד בשו"ת נודע ביהודה תניינא (ס"ו כ"ד), ובפתחי תשובה (סי' שס"ג ס"ד) מה שהביא מהבית אפרים].

ובלחם שלמה רצה לחלק שכל מה שאין כופין לדעת התוס' זה דווקא כשמשתמש בקרקע עצמה של חברו, אבל כשמשתמש באויר חצירו כופין. ולכא' כוונתו שדווקא כשלוקח את השימוש העיקרי בקרקע, כגון בשותפין שחולקין שלוקח לגמרי את חצי הקרקע, או כשרוצה לגור בשל חברו, אז אין כופין כי זה חלק מהבעלות על הדבר שיחליט מי ישתמש בשימוש העיקרי. אבל כשאין זה השימוש העיקרי בדבר כגון האויר לפתוח עליו חלונות או להוציא עליו זיזין, או אפי' להניח סולם בחצר חברו, כגון זה כופין. ויתכן עוד ליישב ולהכניס בדבריו שוודא' כאשר בא אדם זר יכול לעכב עליו מלהשתמש לגמרי ואף באור וכדו' שאין זה עיקר השימוש, אבל בשכנים חלק מהזכויות של שכנים זה אף בשימושים כאלו כשאין חסרון לשני, דאדעתא דהכא קנו את המקום, וצ"ע.

העולה לדינא:

באופן זה כופין על מידת סדום ואפשר לעבור שם. שהרי פסק השו"ע שמוותר להניח סולם בחצר חברו כשאין בזה היזק ראינו, וכן במעבר אין שום היזק ראינו. ועוד שהרי אינו יכול להשכיר את המעבר בחניה [ולכך גם לשיטת שהביא המרדכי כופין בזה על מידת סדום]. וכן אינו משתמש בתשמיש העיקרי של החניה, שהרי החניה תשמישה לחניית רכב ולא למעבר. ואולי יש לחלק בין שכן הרוצה לעבור לבין אדם זר שרוצה לעבור ולקצר הדרך, וצ"ע לדינא.

אדם שיש לו בחצר הבניין חניה שדרכה ניתן לקצר את הדרך אל הבניין או למפלט רחוב גבוה יותר. האם יכול לעכב מלעבור בשטחו גם כשאין לו שום טענות הפסד או חסרון הנראה לעין, רק בגלל שהשטח שלו?

תשובה: בעיקר דין 'כופין על מידת סדום', כתבו התוס' (ב"ב יב: ד"ה כגון) שזהו דין דאורייתא [ובשו"ת משיב דבר לנצי"ב (ח"ב סי' צ"ב) ביאר שהוא מדין 'אל תמנע טוב מבעליו לאל ידך לעשות', ומביא לכך מקור מהתנאים שהתנה יהושע בב"ק פא. ובמשנת ר' אהרן (שכנים עמ' כ' בהג"ה) מביא מקור מ'צדק צדק תרדוף'].

ובבא בתרא (שם) בהא דאחים ושותפים שחולקים שדה, ואחד מהם יש לו שדה אחרת הסמוכה לחצי מסוים של השדה, שרבה סובר שכופין על מידת סדום ואין השני יכול לדרוש ע"כ כסף. ורב יוסף סובר שהשני יכול להעלות עליו בדמים, אם רוצה ליטול דוקא חצי מסוים בלא גורל. ופוסקת הגמ' כדעת רב יוסף שלא כופין.

ונחלקו שם הראשונים: דעת רש"י שם וכן דעת הרמב"ם (שכנים פ"ב ה"א) שמה שלא כופין על השני ויכול להעלות על הראשון בדמים, זה דווקא אם יש לו טענה למה הוא רוצה ג"כ דווקא את החצי הסמוך לראשון. אבל בלא שום טענה אינו יכול לומר לראשון שאינו נותן לו בלא גורל א"כ ישלם דמים, שבאופן כזה כופין על מידת סדום כיון שלשני אין שום חסרון והפסד בזה.

אבל דעת התוס' שם (ד"ה מעלין) והרא"ש והרבינו יונה ועוד ראשונים, שאף שלשני אין שום חסרון והפסד ולא טוען שום סיבה כל שהיא שיש לו בשדה הסמוכה לראשון, אפי' הכי יכול להעלות על הראשון בדמים, כיון שאין כופין על מידת סדום לקחת דבר מאדם אף שאין לו הפסד בדבר. ולדינא, השו"ע (סי' קע"ד ס"א) פוסק כדעת הרמב"ם. והרמ"א שם מביא בתחילה את שיטת התוס' (וכשיטתם פוסק הנתיבות בחידושים סי' קנ"ד סקי"ג), וא"כ מביא י"א דכיון דלא בריא הלכתא אמרינן כל דאלין גבר כמו בכל ספק שאינם מוחזקים.

וכן כאותה מחלוקת יש גם בב"ק (כ.ו) בהא דהדר בחצר דלא קימא לאגרא, שאין צריך להעלות לו שכן. דעת הראב"ה (הובא במרדכי ב"ק סי' ט"ז) שאף לכתחילה יכול לדור בחצר חברו כשלא קימא לאגרא, ואין חברו יכול למונעו. וזה כשיטת רש"י הנ"ל שכופין על מידת סדום כשאין לחברו חסרון והפסד, ואף להוציא מידו חלק בחלוקה, או להשתמש לגמרי בדבר שלו. אבל התוס' (שם ד"ה הא, וכן תוס' בב"ב ה"ל) סוברים שכל מה שכופים בזה על מידת סדום, זה דווקא כשכבר גר שם ולא אמר כלום שאינו יכול להוציא ממנו כסף, אבל ודאי שיכול למונעו לכתחילה מלגור בביתו. ואם אמר שאינו מסכים לו וגר שם, יכול אף להוציא ממנו תשלום על כך, שאין כופין על אדם לתת לאחר להשתמש בדבר שלו אף כשאין לו הפסד [ויש לציין שהנתיב"מ (סי' קמ"ד סק"ט), וכן בסי' ר"נ ס"ק טז] כתב שכל זמן שאין חברו מוחה בו יכול אף לכתחילה ליכנס לדור בחצר חברו. אמנם עיי' ביאור הגר"א (סי' שס"ג סקי"ז) שזה משום שבעל הבית נהנה מזה דביתא מותבא יתיב ושאינה יוכת שער, ומשמע שבלא זה אין להשתמש בשל חברו אף שאינו מוחה בו]. וכשיטת התוס' פוסק השו"ע בסי' שס"ג סעיף ו'.

ואף שבסי' קע"ד פסק השו"ע כהרמב"ם, צריך לומר שלגבי דור בבית שמפקיע ממנו הבעלות בזה אין כופין כדעת התוס', ואף שאין יכול להשכירו (ודלא דיע' הרמ"א ה"ל). מה שאין כן לגבי חלוקת אחים ושותפים שאין מפקיע ממנו הבעלות לגמרי, אלא שמברר שהבעלות שלו היא בחצי השני ואין לו שיעבוד על החצי הראשון, בזה כופים על מידת סדום וכהרמב"ם (ודלא כתוס'). וכעין מ"ש רבינו יונה יובא להלן. וכן דעת הרמ"א בסי' שס"ג תבואר להלן.

והנה בסי' קנ"ג וקנ"ד בהלכות נזקי שכנים מובאים בשו"ע כמה דינים שכופין על מידת סדום אף כשמשתמש בשל חברו, כיון שאין לו שום הפסד וחסרון, ולא מובאת שום דעה החולקת. ויש ליישב דינים אלו עם דעת התוס'.

א. בסי' קנ"ג (ס"ה) בהא דראובן שהחזיק בצינור ששופך מים ברשות שמעון, דאין שמעון יכול לשנות את מקום הצינור, שהרי ראובן החזיק וקנה [או שמחל לו] את זכות הצינור במקום זה. וכתב שם הרמ"א שזה דווקא כשיש קפיידא לראובן, אבל אם אין לו קפיידא אינו מעכב ומשום שכופין על מידת סדום. והמקור לדין זה מהטור בשם הרא"ש. ותמוה שהרי דעת הרא"ש שאין כופין להשתמש בשל חברו, וא"כ כאן כשראובן זכה בהנחת הצינור במקום זה איך שמעון יכול לכופו להזיז, וכך תמה בשער משפט.

וכן בסי' קנ"ד בראובן שהחזיק בחלונות על שמעון, ורוצה שמעון לבנות כותל לפני החלונות הקיימים ולפתוח לו במקום אחר, שאם אין לראובן שום טורח והפסד בזה כופין על מידת סדום, ויכול שמעון לבנות [ומקור דין זה מהרמב"ם (שכנים פ"ו ה"ח)]. ותמוה דהא דעת השו"ע לפסוק כהתוס' והרא"ש שאין כופין על מידת סדום להשתמש בשל חברו למרות שאין לחברו שום הפסד, ומדוע כאן יכול לכופו לשנות לו את מקום החלונות. ובדינים אלו יש ליישב עפ"י מ"ש רבינו יונה בסוגיא דהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו (ב"ב צ"ט), שמה שאין כופין על מידת סדום להשתמש ולהוציא דבר מחבירו,

מנהג כפרות

תחתיו, אלא כל מה שעושים הוא שעל ידי זה יתעורר האדם לתשובה וישיב אל לבו שראוי היה שיעשה לו כן, וישוב אל ה' וירחמוהו (מט"א), וגם על ידי עשיית הכפרות יש כאן זכר לעקידת יצחק, ולעורר זכות האבות הקדושים.

המסבב כפרות לאחרים

לעולם יסבב מתחילה כפרות לעצמו ואחר כך יערוך כפרה לאחרים כדי שיבואו זכאי ויכפר על החייב, כמו שמצינו בכהן גדול שהתוודה קודם על עונותיו ואחר כך התוודה על עונות ב"ב, ומיהו אין זה מעבב אלא היכא דאפשר נכון לעשות כן (כה"ח).

סמיכה על הכפרות

סומכין ידיהם על הכפרות דוגמא סמיכה בקרבן ושוחטין אותו מיד כדי להסמיך סמיכה לשחיטה (רמ"א), אבל הט"ז כתב שיש למנוע מלעשות סמיכה דנראה כמקדיש קדשים ושוחטין בחוץ, ולמעשה רוב אחרונים לא חשו לדעת הט"ז.

מנהגי הכפרות

יש נוהגים לטבול במקוה קודם שעושים הכפרות (מט"א), ובשעה שמסבב על ראשו יאמר: זה ח'ליפתי זה ת'מורתי זה 'כפרתי' - ר"ת חת"ך שם מלאך הממונה על החיים, והמנהג לומר פסוקים 'יושבי חושך' וגו' נפש תחת נפש בשעת עשיית הכפרות, ויש לומר הפסוקים בכוונה גדולה ובתחנונים (מט"א).

כסף מעשר ופדיון כפרות

אין לקנות הכפרות מכסף מעשר, וכן כשפודה הכפרות למעות כדי ליתן לעניים אין לפדותן מכסף מעשר (מ"ב).

נהגו ליתן לעניים דמי השווי של הכפרות, ולפעמים יותר טוב ליתן הכפרות בעצמן לעניים משום שהוא הנאה שאין צריך לטרוח, אבל אם העני יתבייש לקחת עדיף שיתנו לו הממון שפדו הכפרות.

נטרפה או נתנבלה

אם נתברר אחר השחיטה שהתרנגול היה טריפה אין צריך לחזור ולעשות כפרה אחרת, אלא יתן דמי הכפרה לעניים, דעיקר הכפרה היא השחיטה שיתן אל לבו כל המעשים שעושים עם התרנגול, וליתן דמי הכפרות לעניים (אלף המגן), אבל אם נתנבלה הכפרה בשחיטה נמצא דלא היה כאן שחיטה, צריך לחזור ולעשות כפרה אחרת (שם).

מצות כסוי הדם

המצוה של כסוי הדם היא מצוה חיובית על השוחט, לכן הרוצה לקיים מצות כסוי הדם צריך לבקש רשות מהשוחט, ואם יסכה הדם מטעם 'שליחות' השוחט ובתנאים דלהלן: א] שהוא עפר מלמטה ולשחוט על זה ולהזמינו בפה שער זה היא לצורך כסוי הדם. ב] שיש לראות שהמקום יהא נקי והידים שלו יהא נקיות בשעת ברכה. ג] שיבדוק הסכין לפני כסוי הדם לידע שלא נתנבל העוף בשחיטתו. ד] לבדוק העוף שהוא אינו טריפה.

חוץ מהתנאים האלו, כתב החיי אדם כששוחט הרבה עופות קי"ל שאסור לכסות עד שיגמור לשחוט כולם, ואם מכסה באמצע השחיטה הרי הוא מברך ברכה לבטלה, לכן כיון שקשה מאוד לקיים מצות כסוי הדם כתיקונו, וגם ש"ל שיש כאן ברכה לבטלה, היה א"ז מרן הקנה בושם ז"ל העדיף שהשוחט בעצמו יברך על כסוי הדם לאחר גמר שחיטת כל העופות ולא לכבדו לאנשים אחרים.

זריקת בני המעיים

זורקין הבני מעיים על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולין לקחת משם, כדי להרחיק עצמו מן הגזל משום שהתרנגולין מתפרנסין מן הגזל, והבני מעיים הוא המקום הראשון בגוף שנהנה מן הגזל, ועל ידי זה יתן אל לבו להרחיק עצמו מן הגזל, ועוד טעם מובא בט"ז שראוי לרחם על הבריות וליתן אוכל לעופות כדי שירחמו עליו מן השמים.

סגולה לרפואה

וכן נהגו שמי שיש לו חולה בתוך ביתו שישליך אוכל לעופות כדי לרחם על הבריות, ובזה יזכה שירחמו עליו מן השמים (כה"ח), וכל שכן כשנותנים לאכול לאנשים בני ישראל ובפרט לעניים, יזכה שירחמו עליו מן השמים.

מנהג כפרות שנהגו בו בכל תפוצות ישראל - שלוקחים תרנגול לכפרה, הוא מנהג ותיקין ואין לשנות המנהג כן פסק רבינו הרמ"א, אמנם הבית יוסף בשולחן ערוך כתב 'שיש למנוע המנהג הזה' משום חשש דרכי האמורי, ולהלכה נוהגים כהרמ"א.

מקור המנהג הקדוש מובא בתשובת הגאונים, וכן כתבו רבים מאחרונים וכן המנהג במדינות אלו, ואפילו בני ספרד בדרך כלל הולכים לאור פסקי מרן השולחן ערוך, נוהגים במנהג הזה כמו שפסק הרמ"א, וכן האריז"ל היה נוהר מאד לקיים מנהג זה כי יש במנהג זה טעם על פי סוד ועניינים רמים ונשגבים.

מין הכפרה

המנהג ליקח דייקא תרנגול לכפרה ולא שאר בעלי חיים, דהתרנגול מצוי בבית יותר מכל בהמה וחיה ועוף, טעם נוסף לנטילת תרנגול דווקא כתב הטור, שהתרנגול נקרא שמו הוא 'גבר' כמובא בגמרא (זמא כ:), לכן 'תמורת גבר בגבר עדיפה ומועלת יותר'.

אם אין תרנגול מצוים, יוכל ליקח אווז או שאר בעלי חיים שאינם ראויים להקרבה למזבח, אבל לא יקח תורים ובני יונה שהם ראויים להקרבה ונראה כמקדש קדשים בחוץ, ויש אומרים שאפשר ליקח אפילו דגים לכפרה, וכן יש הרבה שנוהגים בזמנינו ליקח דגים לכפרות (אלף המגן). ובימים הקדמונים היה המנהג ליקח עציץ עם זרעים ולהחזירו סביב לראשו (רש"י בשבת דף פ"א), והטעם כי האדם עץ השדה משתתף עמו בנפש הצומחת (כה"ח).

בחיי אדם מובא שטוב לעשות כפרות במעות, והמעות יהיו כפי ערך הכפרות, והטעם כי כס"ף במלוי כזה כ"ף סמ"ך פ"ה בגימטריא 'כפרה' (אלף המגן).

לזכר ולנקבה

לוקחים תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה וגם בדגים יש היכר בין זכר לנקבה, ובדיעבד אם טעה איש ולקח תרנגולת, וכן אם אשה שטעתה ולקחה תרנגול זכר יצאו ידי חובתן, ואינם צריכים כפרה אחרת (א"א מבוטשטש).

לכתחילה לוקחים כפרה לכל אחד ואחד בפני עצמו, אך בשעת הדחק כגון מי שאין ידו משגת יכול לקחת תרנגול אחד לכמה זכרים ובתרנגולת אחת לכמה נקבות (מ"ב סק"ג).

רבינו האריז"ל הקפיד לקחת לכל אחד ואחד בפני עצמו, ואפילו במעוברת כתב האריז"ל שלוקחים ג' תרנגולים, דאין מביאין בשותפות קרבן חובה שהיא לכפרה, ואין לשנות (כה"ח).

תרנגולים לבנים

לכתחילה בוחרים בתרנגולים לבנים ע"ש שנאמר 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבנו' (רמ"א), וכן השחור הוא תוקף הדינים המחשיך פני הבריות (אלף המגן), מכל מקום אין לחזור אחר לבנים דוקא ולקנותם ביוקר שזה כעין דרכי האמורי (מ"ב), ואם הוא מתכוין לקחת הלבנים משום שהם יותר משובחים וטובים יותר לרפואה מותר לחזור אחרי לבנים, שכל דבר שהוא משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי (כה"ח).

זמן עריכת הכפרות

לוקחים הכפרות בערב יום הכיפורים בזמן אשמורת הבוקר, אחרי אמירת הסליחות לפני עלות השחר, שהוא עת רצון שאז הרחמים גוברים, אלא מכיון שיש דוחק רב בערב יו"כ וכדי שלא יבוא לידי מכשול בשחיטה, נוהגים רבים לעשותם מצום גדליה, כי כל עשרת ימי תשובה הוא זמן לכפרות, אבל מי שעושה כפרות בדגים או במעות אין כאן שום שעת הדחק, ונכון יותר לעשותו בערב יו"כ דוקא (אלף המגן).

כוונת הכפרה

יחשוב שכל מה שעושים בעוף הכל היה ראוי לבוא עליו, ועל ידי תשובתו הקדוש ברוך הוא מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה, וכשהוא מסבבו סביב לראשו יחשוב שהוא חייב מיתה וזה נכנס חליפתו, וכשהשוחט תופסו אצל הצוואר ושוחטו הוא דוגמת הרג וחנק, וכשזרקו לארץ לאחר שחיטה הוא דוגמת סקילה (אלף המגן), ומה שמבשלים אותו אחר השחיטה הוא דוגמת שריפה.

ואין לאדם לטעות שמה שעושים לתרנגול הוא משום שהיא נכנסת

הנוסח שנהגו העולם לומר בשעת הגבחה ספר התורה "זאת התורה וכו' על פי ה' ביד משה", ויש לתמוה, והלא סיום זה "על פי ה' ביד משה" אינו אלא חצי פסוק (במדבר ט' כ"ג) והרי זה פסוקא דלא פסקיה משה ולא פסקינ' כמבואר בגמרא (מגילה לב:), ואכן שמענו שהגרי"ש אלישיב אמר שאין לומר נוסח זה אלא כל הפסוק הנ"ל "על פי ה' יחנו, ועל פי ה' יסעו: את-משמרת ה' שְׁמֹרוּ, על-פי ה' ביד-מֹשֶׁה".

תשובה: הערה זו כבר הובאה בסידור הגר"א של ר' נפתלי הירץ הלוי ששמע כן בשם הגר"ח מוולאז'ין, וכן מובא בסידור 'עיון תפלה' בפירוש 'דובר שלום' משמועה בשם הגר"ח, והוסיף לבאר כי בשעת ההוצאה אומרים 'ויהי בנסוע' ובשעת החזרת ספר התורה לארון הקודש אומר 'ובנחה יאמר', ובשעת הליכתו ראוי לומר 'על פי ה' יחנו וכו' ועל פי ה' יסעו וכו' עפ"י ה' ביד משה" עי"ש. גם בספר בליקוטי מהרי"ח (ח"א עמוד צו) הביא כזו.

אכן מקור אמירה זו היא במסכת סופרים (פ"ד ה"ג) ושם לא מצינו אלא פסוק "זאת התורה אשר שם משה ביד בני ישראל" בלי תוספת על פי ה', וכן ביכל בו (הל' קה"ת ס"ז) ובסידור ר' שבתי (מרשקוב) וכן בסידור הרב (בעל התניא) כתוב רק פסוק "זאת התורה" בלבד וכן בסידור ר' נפתלי הירץ (ש"ל בשנת ש"כ).

אמנם בנוסחאות שבהרבה סידורים ישנים ומוסמכים שבידנו כתוב כמנהג העולם, וכ"כ הוא בסידור ר' יעקב עמדין וכן בסידור השל"ה (אמנם בפירושו אינו מזהיר) ובסידור ברדיטשוב כתר נהורא, וברוב הסידורים שבידנו, ומשם כן נראה ליישב מנהג העולם בכמה דרכים.

א. כבר כתב המגן אברהם (ריש סי' רפב) דבדרך תפלה ותחנה אין קפידא, אלא בקריאת התורה בלבד, וכ"כ בחיי אדם (כלל ה נשמת אדם אות ב) לגבי פסוקי שופרות במוסף ר"ה וכן הביא מהאר"י והשל"ה בשיר של פגעים בק"ש שעל המטה, וכ"כ בליקוטי מהר"ח לגבי תפלת רבש"ע שלאחר ספירת העומר שתיקן האריה"ק ובו אומרים עד תספור חמשים יום ולא מסיימין והקרבתם מנחה חדשה לה' (עי"ש בח"ג דף ל"א), ולפ"ז ביארתי למה הנוסח הנני מוכן ומזומן שאומרים לפני הספירה מסיימים והקרבתם מנחה חדשה לה' ולא בתפלת רבש"ע שלאחר הספירה, כי לאחר הספירה זה תפלה ובקשה ומשום כך אין קפידא אבל הנוסח שלפני הספירה אין בו תפלה ולכן אסור להפסיק באמצע הפסוק.

אמנם לפי האמור, עדיין צריך ביאור בנידון זה שגם פסוקים אלו שאומרים בהוצאת ספר התורה אינם תפלה ממש.

ב. כתב הרשב"א (ברכות יד:) שכל שלא אמר מעיקר המצוה לא הוי הפסק ולכן אומרים במערבא בערבית אני ה' אלקיכם וכו', וכמו שדבר אל בני ישראל לא הוי התחלה כך אני ה' וכו' לא הוי הפסק, הרי שכשאנו אומר את עיקר המצוה והענין אין בזה קפידא.

ג. בהגהות מהר"צ חיות (סג) בשם תפארת צבי דבסוף פרשה אין לחוש, וגם פסוק זה (במדבר ט' כג) סוף פרשה ט היא.

ד. ויש שאמרו שכל הקפידה אינו אלא במתחיל פסוק ומפסיק באמצעו ולא במתחיל באמצע ומסיימו, וגם לפי דבריו אין קפידה בנידון זה, אך הדברים נסתרים מדברי הרשב"א הנ"ל.

אומנם לכאורה אנו מוצאים בכמה מקומות שאנחנו לא נוהגים כך, וישנם כמה וכמה דוגמאות, שכן כשאנו אומרים הלל בחגים ובראשי חודשים המנהג שהחזן אומר אנא ה' הושיעה נא והציבור עונה אחריו, ושוב אומר החזן אנא ה' הצליחה נא והציבור עונה אחריו אף שזהו פסוק שלם אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא (תהילים).

ועל שאלה נא עונים רבותינו הראשונים (תוס' במסכת סוכה לח: דיבור המתחיל הוא) שהיות ופסוק זה אמרוהו שני בני אדם שונים (שמואל הנביא ואחי דוד) לא נאמר בו כלל זה ולכן אפשר לחצות אותו.

דוגמא נוספת אנו מוצאים בקידוש של ליל שבת, שלפני אמירת 'ויכולו' אנו מוסיפים את המילים יום השישי (וישנם עדות שנהגו לומר כן גם בתפילת ערבית לפני אמירת ויכולו) ולמרות שלכאורה אנו פוסקים מילים מפסוק שלם, שכן בתורה נאמרו מילים אלו בפרשת בראשית בפסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי, ואמנם בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן י') וכן בשו"ת רב פעלים (חלק א סימן יא) מדברים ומיישבים זה.

ותרצו שכל שהפסוקים נאמרים דרך תפילה או תחינה ובקשה יש מקום להקל, תירוצו נוסף נכתב בספרי האחרונים שהיות ובפסוק זה ישנו טעם אתנה לפני המילים יום השישי נחשבות מילים אלו כפסוק חדש ולכן אפשר לאומרם מבלי לומר את כל הפסוק בשלמותו.

ומשום כל זה נראה, כי אף שמסתבר כדברי הגר"ח מוולאז'ין שראוי לומר כל הפסוק "על פי ה' יחנו וגו'", מכל מקום יש למנהג השגור מקור, והאומר נוסח זה כמנהג העולם מקדמת דנא לא הפסיד, [ועיין במנחת אשר על תלמוד תורה (שו"ת סימן ו) בכל זה].

העולה לדינא:

מכיון ובגמרא אמרו שאם משה רבנו לא חילק את הפסוק לקטעים, אין גם לנו לחלק אותו, לפיכך היה ראוי לומר בהגבחה ספר התורה את כל הפסוק מתחילתו ועד סופו "על פי ה' יחנו וגו' על פי ה' ביד משה", מכל מקום, מכיון והוא נאמר דרך תפילה או תחינה ובקשה, יש לנוסח השגור בפי העם מקור, והאומר נוסח זה כמנהג העולם מקדמת דנא לא הפסיד.

השקית הכבידה על בערל ומצחו נטף אגלי זיעה. לא בכל יום הוא מיטלטל עם שקית שכזו במשך עשרים וחמש דקות, פרק הזמן שעליו ללכת מבית סביו לעבר בית המדרש הגדול. מידי כמה שבועות מגיע בערל להתאכסן בבית הסבא בשבת קודש, ועד לא מזמן היה חוזר לשם במוצאי שבת כדי לקחת את המצעים. אך לאחרונה מעדיף הוא להחזירם עימו בשבת בבוקר, כשבכך הוא חוסך הוא זמן רב ואת הטרחה היתירה במוצאי שבת. אולם בעודו מתהלך עם השקית הכבידה, החל לפתע להרהר, שמא יתכן ובכלל אסור הדבר להחזירם את המצעים בשבת, שהרי מטרת החזרתם בשבת היא על מנת לחסוך זמן וטרחה ביום חול, ואם כן יש בכך משום איסור 'הכנה משבת לחול', והוא חש אל בית ההוראה לברר את דבר ה' זו הלכה.

תשובה:

מקור איסור הכנה וטעם האיסור

כתב הרמב"ם (שבת פכ"ג ה"ז) "ואין מציעין את המיטות בשבת כדי לישון עליהם". ובטעמו של הרמב"ם מצאנו מחלוקת, דעת הערוך השולחן (סימן ש"ב) שאינו אסור אלא משום תיקון מגא, ומדובר בסוג "הצעה" שגם מתקנת את המצעים, אך אינו קשור כלל לאיסור הכנה. אמנם דעת המגיד משנה (סג) שטעם הרמב"ם כדברי הראב"ד שכתב "כל זה אינו אסור אלא משום טורח לחול", והרי שיסוד האיסור הוא מטעם טירחה משבת לחול שאסורה. וכן כתב השו"ע (סי' שכ"ג) שאין להדיח הכלים בשבת אחר הסעודה, וביאר המגן אברהם שטעמו משום טירחה [אמנם, מצאנו עוד טעם לאיסור הכנה אפילו בדבר שיש בו משום עונג שבת וכגון לישון וכדו', שאם מפרש שעושה כן לצורך חול הרי שלדעת כמה פוסקים יש בזה איסור משום "זילותא דשבתא"].

גדר האיסור

במשנה ברורה הלכות יו"ט (סי' תקפ"ג) הביא לאסור אפילו "טירחה בעלמא", ואכן הביאו האחרונים לאסור לעשות כל מיני פעולות שיש בהם טירחה, וכגון להציע המיטות בחדר שאינו שווה בו אח"כ במהלך היום, או להביא בשבת ערב פורים מגילת אסתר לבית הכנסת וכדו'. ולענין החזרת הטלית בשב"ק לביתו אחר התפילה מצאנו מחלוקת בין ה"אגרות משה" ל"מנחת שלמה". באגרות משה (חלק ה סימן כ') כתב במענה לשאלה כיצד אנשים מחזירים הטלית לביתם בשב"ק אף שאינם צריכים אותה עוד בביתם, והשיב שההיתר הוא משום שלא יגב או לא ילקח, ומשמע שדעתו שאם אין את החשש וכגון שיש לו ארונית וכדו' בבית הכנסת אסור. אמנם בשכ"כ הביא דעת הגרש"ז אויערבאך שכל דבר שרגילים לעשותו מבלי לחשוב על התועלת שבעשייתו, מותר לעשותו בשבת, גם אם תצא מעשייתו זו תועלת לימות החול. ומביא כדוגמא החזרת הטלית מבית הכנסת, או החזרת שיירי המאכלים למקרר או למקפיא וכל כהאי גוונא, והנה בנידון דידן שלוקח חבילה גדולה ודאי דאין הצורך לעשות טירחה זו מבלי לחשוב על התועלת הצפויה לו, והיה נראה לאסור לעשות כך.

שעת הדחק

ויש לדון, אולי ניתן להגדיר זאת כפעולה שאינה ניכרת שהיא לצורך חול, שבזה מצאנו היתר בשעת הדחק לדעת החי' אדם (הביאו המשנ"ב בסימן תרס"ו), שמתיר להביא יין מיו"ט לחברו בעוד היום גדול, ומשום שאין ניכר שהוא לא לצורך אותו היום. ובענייננו יש לדון האם נחשב כפעולה ניכרת שהרי ודאי שאין לו צורך במצעים היום, או שמא לקחת החבילה היא דבר שאין ניכר כי אינו ניכר תוכן החבילה, וצריך בירור.

כשמביא בליל שבת

יש היתר ששמענו מכמה רבנים, שבאם מביא את החבילה בלילה אזי גם אם לוקחה בבוקר אין בכך איסור, משום שזהו דרך השימוש שמביאים ולוקחים, והרי זה כמו ההיתר הנ"ל של החזרת הטלית וכדו', אמנם נראה שלדעת האגרות משה הנ"ל אין זה היתר.

כשמשתמש קצת בשבת

אמנם ישנו היתר נוסף, והוא אם משתמש בזה בשבת, וכגון במצעים אם יניחם למראשותיו כשינוח בצהריים או שישען עליהם ויהנה מהם, ואף שאין מטרתו עבור כך והוי הערמה, מצאנו היתר כעין זה באיסור הכנה ב"ערוך השולחן" (סימן תרסו) וזה לשונו: "ומה שכתב דמהר"ל אסור לחפש הספר תורה משבת ליו"ט [היינו, לגלול למקום שיקרא ביו"ט] נראה לי דאם אומר שם איזה פסוקים בתורה הוי כלימוד לשעתו ולא מקרי הכנה".

העולה לדינא:

א. אם משתמש במצעים במשך יום השבת מותר. ב. אם אין משתמש בהם וגם הביאם מבעוד יום נראה שאסור, ויש מקום לדון בשעת הדחק. ג. אם הביאם בלילה שמענו מכמה רבנים להתיר דהוי דרך השתמשות ולא גדר "הכנה", אמנם בדעת ה"אגרות משה" נראה שגם בכהאי גוונא יש לאסור.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletters.mechubarim@gmail.com